

ХАРАКТЕРНИКИ В РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА “ФОРТЕЦЯ НА БОРИСФЕНІ”

Федоренко О. Б., ст. викладач

Національний транспортний університет

Метою статті є дослідження образів козаків-характерників Івана Сулими, Павлюка, Якова Остряниці, Дмитра Гуні.

Ключові слова: *характер, риса характеру, характерництво, характеротворення, козак-характерник.*

Федоренко О. Б. ХАРАКТЕРНИКИ В РОМАНЕ В. ЧЕМЕРИСА “КРЕПОСТЬ НА БОРИСФЕНЕ” / Национальный транспортный университет, Украина.

Цель статьи – исследование образов казаков-характерников Ивана Сулимы, Павлюка, Якова Остряницы, Дмитрия Гуни.

Ключевые слова: *характер, черта характера, характерничество, создание характера, казак-характерник.*

Fedorenko O. B. OUTSTANDING-KOSACS IN THE NOVEL BY V. CHEMERIS “THE FORTRESS AT BORISFEN” / National Transport University, Ukraine.

The aim of the article is to research outstanding-kosacs Ivan Sulyma, Pavluk, Jakiv Ostrjanytsa, Dmytro Gunja.

Key words: *character, trait of character, outstandingness, character creation, outstanding-kosac.*

Творчість В. Чемериса була об'єктом вивчення Т. Антоненко [1; 2; 3], Л. Романчук [5], Л. Ромашенко [6] та ін. Але історичний роман “Фортеця на Борисфені” (1993) так і не здобув ні активного обговорення, ні глибокого дослідження – є лише окремі рецензії, відгуки тощо. За предмет дослідження на цей раз обрано образи козаків-характерників Івана Сулими, Павлюка, Якова Остряниці та Дмитра Гуні.

Перші дві з трьох книг роману присвячено окремо І. Сулимі та Павлюкові, а в третій – діють ще два козаки-характерники.

Із початку привертає увагу зовнішність курінного отамана І. Сулими: “...від усієї його гордої постави віс неабиякою силою” [7, с. 29].

У романі козаки шанобливо називають Сулиму “батько”, адже він учить їх і шаблею орудувати, і розуму докладати, і характер гартувати.

Далі Іван Сулима зображеній зачаклованим козаком, якого трутизна не бере: “Під ногами сичали гадюки, котрих було чимало в степах, але Сулима не звертав на них уваги. Старий Нечуйвітер дав Йому колись випити зілля, і звідтоді гадюча отрута на нього не діяла...” [7, с. 34].

Надзвичайно стійко витримує полонений І. Сулима тортури – проявляє характерницьку невразливість навіть до вогню: “Його вогнем пекли, тіло на ньому шматтями рвали, а бач, стойть, хоч би що...” [7, с. 121]. А неабиякі здібності І. Сулими розкрито прийомом інохарактеристики (“Правду кажучи, не безсталаний ти, отамане, коли зумів Кодак захопити” [7, с. 121]) та авторською розповіддю: “Сулима хитнувся вперед, невловимим рухом висмикнув пістоль у Кононовича з-за пояса, та так ловко, що той і не відчув” [7, с. 123]. І такий силач урятував життя своєму побратимові Павлюку.

Образ сотника реєстрових козаків Павлюка подається дещо по-іншому: “...гарний козак, аж танцював на місці від збудження, <...> та сяяв світлими, як ромашки очима” [7, с. 37-38]. До того ж, авторові “здавалось, що від його гарячих слів земля буде горіти” [7, с. 38].

Отаман Сулима, доручивши Павлюкові підготовку до бою, говорить: “Ти запальний, балакати вміеш, мо’, й роздумхаєш в обурених серцях вогонь помсти!” [7, с. 72].

Вороги боялися навіть погляду Павлюка: вони, вкинувши його “до <...> клітки, <...> накрили ряднами” <...> Так буде обачніше <...> Бо Павлюк такий, що й поглядом може козаків до бунту підбурити” [7, с. 84].

Та особливо яскраво характер цього героя розкривається тоді, коли він очолив повстання, підготувавши козаків так, що ті “Йдуть під ядрами та кулями, як під дошем. <...> Йдуть крізь завісу суцільного вогню” [7, с. 294].

У “Щоденнику” домініканського монаха Симеона Окольського зафіксовано: “Жестокій Марсь избралъ своимъ орудіемъ козака Павла Махновича” [4, с. 219], – справжнє ім’я Павлюка – Павло Михнович Бут [7, с. 216]. Тому ж учить Павлюк і його побратимів: “Йдіть по своїх місцях і найдіть у собі надлюдські сили!” [7, с. 299]. То ж не дарма “Гусари, <...> вражені неймовірним зусиллям, з яким відбивалися повстанці, хвиля за хвилею відкочувалися назад” [7, с. 299-300].

Навіть після тимчасової перемоги Потоцький роздумує: “Наче й не по них було випущено п'ятдесят тисяч куль! Не рахуючи тисяч ядер. А що, коли козаки повернуться і вночі нападуть на польський табір?” [7, с. 301].

Здавалося, повстання на Україні придушене назавжди, та невдовзі воно вибухнуло з новою силою, і поляки дуже злякалися. З Яковом Остряницею знайомимось із “Щоденника” С. Окольського: “Въ то время Острянинь вышел уже изъ Запорожья, какъ носились слухи, съ войскомъ огромнымъ, страшнымъ, непобѣдимымъ” [4, с. 219]. Той же С. Окольський виявив іще одне його враження: “въ средѣ) козацкой <...> есть такие люди, что <...> среди нихъ нашлись бы достойные называться равными по храбости Цанцинату, который отъ плуга былъ призванъ въ диктаторы, или Осмистоклу” [4, с. 225].

Захопившись чаклункою Оришкою, Остряниця злякався її ж: “Чаруй! <...> Я хочу бути тобою зачарованим!” [7, с. 365]. Цим козак “розчулив” жінку: “Я боюся тебе... Я всіх боюся...<...> Що де трапиться в місті, лихो яке чи пеня, так усе на мене валять...” [7, с. 365]; “Хотіла зачарувати лядські кулі, щоб вони в козаків не віціли” [7, с. 365-366].

Переляканий С. Окольський пише: “... размѣстили на высокихъ крышахъ колдуновъ и чаровницъ, чтобы они могли производить заклинанія надъ порохомъ, пушками, воздухомъ и огнемъ” [4, с. 222]. Мабуть, у страху й справді велиki очі.

Потоцький визнав: “Вперті і стійкі схизмати. Іноді здатні на чудеса” [7, с. 390].

А про побратима Якова Остряниці – отамана Сокиряного – у “Мемуарах” написано: “зналь он многія хитrosti и чary, заклинанія на ружъя и на моръ...” [4, с. 222].

Несамовито воюючи, гетьман був прикладом для козаків, проявляючи справжні дива бойового мистецтва. При цьому автор-розвідач заглибується у психологію героя, підкресливши його неабиякий інтелект і волю: “Лютю рубався Остряница, вирвавшись наперед. <...> Шабля входила в вороже тіло нечутно, ворог тихо зсовувався з сідла і падав під ноги коневі... Діяв гетьман холодним розрахунком, ні на мить не втрачаючи над собою контролю. Мигнувши в повітрі, шабля падала на плечі ворогу і розсікала його від ключиці до пояса...” [7, с. 401]. Розуміючи чисельні переваги ворога, гетьман “Діяв розсудливо, з холодним розумом” [7, с. 407]. На прикладі саме героя автор, разом з тим, показав, що характерникам притаманна і частка “везіння”: “Остряница носився конем вздовж оборони під кулями і ядрами (за останні дні він так звик до небезпеки, що просто не звертав більше на неї уваги)” [7, с. 411].

У критичний для повстання момент (у бою під Жовнином) Остряница “з палаючими очима” [7, с. 411] шалено помчав на ворога. Зовнішність гетьмана надзвичайно сильно злякала поляків – і це вирішило хід битви: “Вигляд у нього був такий страшний, що драгуни позадували” [7, с. 412]. Тоді щосили закликаючи за собою, Остряница передав козакам бойовий дух перемоги, і вони “кинулися за гетьманом як несамовиті і хутко вибили з табору хоругви. Поляки почали спішно відходити, не витримавши рукопашного бою” [7, с. 412].

Повстанське військо очолив Дмитро Гуня. Він розумів переваги супротивника і розраховував виключно на власні сили: “Дмитро Гуня не тішив себе сподіванкою на диво. Добре знов, на що зважувавсь, про власне життя не думав. Люта ненависть до ворогів помножила його сили, зібрала волю в залізний кулак” [7, с. 420].

Свої висновки С. Окольський у “Щоденнику” подав так: “Однако, присмотрѣвшись къ этой старшинѣ должно признать, что избираются въ нее далеко не дюжинные люди и не первые встрѣчные, въ особенности въ тѣхъ случаяхъ, когда они подымаютъ руку на своего короля, его гетмановъ и солдатъ” [4, с. 244].

Цікавими видаються слова Потоцького: “У мене таке відчуття, що мое військо трахкається лобами об скелі. Що за диво? Де хлопи взяли стільки своїх сил? Не могла ж їм з-під землі прибути підмога? І з неба не впала. То чим же вони тримаються?” [7, с. 424]; “То не козаки, а дияволи! У їхньому таборі немає шматка землі, куди б не падали ядра, а вони цілі...” [7, с. 438].

Непереможними характерниками проявили себе козаки під керівництвом Дмитра Гуні, коли застосували незвичайну тактику оборони. Тоді, не розуміючи, що відбувається, досвідчений військовий Потоцький дуже злякався: “Волосся на голові в польного гетьмана заворушилося. Що за причина? Чому без пострілів падають коні? А гусари, ясновельможні шляхтичі, його краса і надія, трохижають підкадьором назад. Та й то не всі... Бо решта позаклякала на місці. Не диявольською ж силою поклали козаки гусарських коней?” [7, с. 445]. А насправді військова винахідливість козаків стала запорукою їхньої перемоги (фізіологічної і психофізіологічної) над чисельними озброєними нападниками. І переляк Потоцького змінився здивуванням, а потім – таємним захопленням цими непересічними людьми.

Завдяки раптовості й оригінальності дій козаки відбили наступну атаку піхотою, заздалегідь передбачивши її [7, с. 445].

Отже, у романі “Фортеця на Борисфені” розкрито не лише ознаки та особливості характерництва українських козаків, а й основні мотиви, умови та причини його конкретних проявів. Так, характерництво І. Сулими зумовлене волелюбністю й вольовою витримкою під час надлюдських тортур. Павлюк відзначався здатністю впливати на оточення і словом, і поглядом як під час звичайних розмов, так і при військових переговорах, особливо – в умовах бою. Яків Остряниця одними своїми стресово-несамовитими станами й виглядом лякає ворога, і цим не раз вирішував хід битви. А винахідливість козаків під керівництвом Дмитра Гуні забезпечила таку незвичайну тактику ведення бою, що привела до перемоги над набагато чисельнішим і краще озброєним ворогом. І ці “незрозуміlosti” й “таємничості” козаків не були ні надприродними, ні чаклунськими – це особливі здатності козацтва. У такий спосіб письменник підкреслив не лише геройче в характерах козаків, а й характерництво як спільну для них характеристику, як особливість нації. Певна подібність характерництва героїв (і перш за все – видатних керівників козацтва) виявляється в процесі самооборони і звільнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Т. Жанрові особливості мемуарного роману В. Чемериса “Це я, званий іще Чемерисом” / Тетяна Олексіївна Антоненко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 19. – С. 74-79.
2. Антоненко Т. Специфіка розкриття образу Марусі Чурай у повісті В. Чемериса “Засвіт встали козаченky” / Т. О. Антоненко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1. – С. 10-15.
3. Антоненко Т. Специфіка типу трагічної геройні в романі В. Чемериса “Ольвія” / Т. О. Антоненко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 1. – № 3. – С. 64-68.
4. Мемуари, относящиеся к истории Южной Руси / пер. К. Мельник; под ред. В. Антоновича. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1896. – Вып. II (первая половина XVII ст.). – 439 с.
5. Романчук Л. Загадка чарівності / Л. Романчук // Київ. – 2001. – № 9–10. – С. 138-141.
6. Ромашенко Л. Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ століття : автореф. дис. ... докт. фіол. наук : спец. 10.01.01 / Л. І. Ромашенко. – К., 2006. – 25 с.
7. Чемерис В. Фортеця на Борисфені : іст. роман / Валентин Лукич Чемерис. – К. : Український письменник, 1993. – 463 с.

УДК 821. 161. 2.09

ОБРАЗ КОЗАЦТВА В ПОЕЗІЇ В. МОВИ (ЛИМАНСЬКОГО)

Шевцова Л. В., аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті наголошується на тому, що у поетичному доробку В. Мови (Лиманського) провідною була тема українського козацтва, яка впродовж його творчого життя зазнала певної еволюції.

Ключові слова: поезія, образи козацтва, фольклорні мотиви.

Шевцова Л. В. ОБРАЗ КАЗАЧЕСТВА В ПОЭЗИИ В. МОВЫ (ЛИМАНСКОГО) / Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко, Украина.

В статье акцентируется внимание на том, что в поэтическом наследии В. Мовы (Лиманского) ведущей была тема украинского казачества, которая на протяжении всей его творческой жизни претерпела определенную эволюцию.

Ключевые слова: поэзия, образы казачества, фольклорные мотивы.

Shevtsova L. V. THE IMAGE OF THE COSSACKS IN THE POETRY BY V. MOVA (LYMANSKYI) / Glukhiv National Pedagogical university of the name of Alexander Dovzhenko, Ukraine.

The article considers the Ukrainian Cossacks as leading topic in the V. Mova's (Lymanskyi) poetic heritage.

Key words: poetry, the images of the Cossacks, folklore motifs.

Козацька вольниця, що вирувала в широких українських степах, надихала не одне покоління талановитих людей, змушуючи їх шукати розгадку цього історичного, соціального й буттевого